

REDAKTÖRER GUNNAR GILLBERG, ERIK LJUNGAR, ANNA PEIXOTO OCH JONAS AXELSSON

Vad är arbetsvetenskap? En introduktion

Studentlitteratur, 2020, 244 sidor

Gunnar Aronsson

Samtidigt som det pågår en inre specialisering i de ”gamla” disciplinerna fysiologi, psykologi och sociologi uppstår nya vetenskaper som syftar till att integrera och tillämpa de gamla disciplinernas fynd och kunskapsmassa. Arbetsvetenskapen etablerar sig på 1970-talet när det inom andra envetenskapliga discipliner utvecklats kunskapsmassor som kan sammanföras och få synergieffekter av både praktisk och teoretisk art. Jag ser Arbetsvetenskap som en sådan nödvändig skapelse som tillvaratar enskilda discipliners forskningsrön och för samman dem till praktikrelevant kunskap för tillämpning i ett mångfacetterat arbetsliv med mycket olika verksamheter, organisationsmodeller och arbetsvillkor.

Det är med sådana glasögon jag börjar läsa boken *Arbetsvetenskap – en introduktion*. Enligt baksidestexten är den tänkt som en lärobok för studenter i arbetsvetenskap och personalvetenskap. Boken består av 11 kapitel av sammanlagt 12 forskare, varav de flesta är disputerade i ämnet arbetsvetenskap men författare från ett par andra discipliner är också med. Att redigera ett antal bidrag till en antologi är en konst och det är inte heller helt enkelt att på ett rättvist sätt anmäla eller presentera en antologi. I det här fallet tycker jag att redaktörerna har gjort ett gott arbete genom att definiera objektet för forskningen, betona vissa grundelement i vad ett arbetsvetenskapligt perspektiv innebär och placera in arbetsvetenskapliga perspektiv i mikro-, meso- och makroperspektiv. De olika kapitlen anknyter väl till den ramen.

De flesta kapitelrubrikerna ställer basala frågor: Vad är arbete och varför bör vi studera det? Vad är arbetsvetenskap? Vad är en arbetsmarknad? Vad är en arbetsorganisation? Hur

FÖRFATTARE

Gunnar Aronsson, Professor emeritus, Psykologiska institutionen, Stockholms universitet, gunnar.aronsson@psychology.su.se

ser relationen mellan arbete och identitet ut? Och ytterligare några kapitel av ett antal ”frågerubriker”.

Diskussionen om arbetsbegreppet har pågått länge och den vanliga gränslinjen är mellan lönearbete (förvärvsarbete) och obetalt arbete, vilket kan ta sig många former. Den definitionen anknyter starkt till ersättningen för arbetet och till parterna i uppgörelserna om ersättning. I Gillbergs inledningskapitel refereras till Marx analys av det kapitalistiska ekonomiska systemets funktionsätt och hur de materiella villkoren och produktionssättet har konsekvenser för människors tänkande och medvetande men också för ett samhälles ohälsopanorama. Det är en plattform för boken men kanske borde arbetsvetenskapen också ta upp distinktionen mellan produktivt och reproduktivt arbete. Det var en distinktion som fick ett uppsving på 1960- och 1970 talet då erkännandet av arbete i den reproduktiva sektorn, dvs arbete i hemmet och med barn var en viktig del av feminism och kvinnokamp. Arbetet i den reproduktiva sektorn var en förutsättning för arbetet i den produktiva sektorn – utan det reproduktiva arbetets skulle det produktiva arbetet inte vara hållbart för att använda nutidens språk. Sedan dess har som bekant många reproduktiva tjänster vandrat in i den gemensamma sektorn och blivit lönearbete och vandrar nu ut därifrån till privata men offentligt försörjda välfärdsföretag med hög avkastning för ägare. Jag kan tycka att det perspektivet borde vara en del av arbetsvetenskapen men det kanske inte finns någon forskning att redovisa. Det är en stor förändring i lönearbetsfären men naturligtvis inte alls så dramatisk som teknikutveckling och digitalisering.

Boken är ambitiös vad gäller metoder och vetenskapsteori. Det finns ett allmänt kapitel Vad är vetenskap? och ett mera specifikt Vad är arbetsvetenskap? – ett försök till svar. Jag begränsar mig till det senare. Jonas Axelsson är författare. Axelsson tar upp frågan om arbetsplatsdemokrati, som på 1970-talet och en bit in på 80-talet var ett tydligt forskningsområde och en stor samhällsfråga. Den forskningen dog sedan hastigt, sannolikt genom en alltför stark koppling till den heta löntagarfondsfrågan. Och som ämne fick den aldrig fäste i en viss disciplin. Axelsson, liksom flera av bokens författare, tar Sverre Lysgaards teori om arbetarkollektivet, som en plattform i arbetsvetenskapen och kopplar arbetarkollektivets tre grundkategorier – det tekniskt ekonomiska-systemet, arbetarkollektivet och det mänskliga systemet till den avsomnade arbetsplatsdemokratien. I Axelssons perspektiv är den dock inte så avsomnad. Det finns en hel del forskning som har ett arbetsplatsdemokratiskt innehåll – som kritiken mot vissa styrningsformer inom offentlig sektor och förslag på mera deltagarorienterade forskningsformer. Den forskningen kan ses som ett stärkande av det mänskliga systemet i Lysgaards teori och bidrar då till att öka arbetsplatsdemokratien. Kanske pågår något kring arbetsplatsdemokrati med mindre buller och bång denna gång men bygger nu på en mera genuin och tyngre vetenskaplig grund.

Kapitlen ”Vad är en arbetsmarknad?”, ”Vad är en arbetsorganisation?” och ”Vad är arbetsmiljö och arbetsmiljöarbete?” innehåller värdefull historik som dagens studenter behöver. Arbetsmarknadskapitlet demonstrerar på ett konkret sätt hur dagens arbetsliv och arbetsmarknad konstruerats och de problem som parter och statsmakt har och har haft svårt att hantera utifrån målet ett inkluderande arbetsliv. Arbetsorganisationskapitlet kunde i mitt tycke något ha begränsat historien och gett större utrymme för nutida styrsystem inom välfärdssektorn, där företagsekonomiska aspekter med stor kraft trängt fram och skapat vad som kan kallas ”nyttaylorism” byggd på arbetsdelning, standardisering, teknikstyrning och redovisning. Företagsekonomi nämns dock vad jag ser inte särskilt ofta när arbetsvetenskapen relateras till andra discipliner.

Ett något oväntat område i en grundbok i arbetsvetenskap är relationen mellan arbete och identitet. Det är enligt min mening tveklöst ett högst relevant men underskattat perspektiv för studier av arbete. Kapitlet är en utmärkt introduktion till begrepp och perspektiv inom området. Dock saknar jag ett praktiskt exempel på mikronivå, exempelvis när den personliga identiteten och arbetsrollen kolliderar. Kanske kan kapitlet inspirera till utveckling och studier inom området.

Aktionsforskning och deltagarorienterad forskning borde vara arbetsvetenskapens starka gren genom sin tvär- och mångvetenskaplighet, som ger ett försprång före disciplinvetenskaperna. I kapitlet ”Vad kan en arbetsvetenskaplig studie vara?” av Lotta Dellve och Jan Holmer får denna typ av forskning relativt stort utrymme och olika modeller presenteras. Det är utmärkt att frågorna om deltagarorienterad forskning får plats i boken, men sanningen är väl att deltagarorienterad forskning inte är någon stark gren någonstans i arbetslivsforskningen. Sådan forskning har haft en relativt stark ställning i Sverige, men den drevs då i stor utsträckning av ett antal engagerade forskare, men nu är den sällsynt, vilket också avspeglas i den litteratur och de projekt som refereras, vilka mestadels pågick relativt långt bak i tiden. Om något ämne har potential att på nytt ingjuta kraft i den deltagarorienterade forskningen och ge den en långsiktig disciplinär hemvist borde det vara arbetsvetenskapen. Hur detta skulle kunna gå till är en intressant diskussion men det hör förstås inte hemma i en grundbok i arbetsvetenskap.

Kapitlet ”Framtidens arbetsliv – en arbetsvetenskaplig fråga” är författat av Ann Bergman och Lars Ivarsson. Många kommer att läsa det kapitlet med sorg i hjärtat. Vi skulle velat ha med oss människan Ann Bergman och inte bara hennes tankar in i den framtiden.

I kapitlet skisseras metoder för framtidsinriktad forskning: prediktioner, scenarier och vad som kallas backcasting, som handlar om önskvärda framtider och vem eller vilka som kan hävda sina intressen och driva framtiden i den önskvärda riktningen. Jag tror att även här finns en arbetsvetenskapligt tomrum, som en tvärvetenskaplig arbetsvetenskap skulle kunna inta. Författarna citerar framtids-

forskaren Bells yttrande om svårigheterna med att studera framtiden då det inte finns några sociala fakta om framtiden. Jag tycker det kan ifrågasättas. Är inte makthavares uppfattningar om den önskvärda framtiden en form av sociala fakta?

Den arbetsvetenskap som framträder i antologin tillhör samhällsvetenskapen. Författarnas definition av arbetsvetenskap utesluter dock inte arbetsvetenskap utifrån tekniska eller medicinska utgångspunkter. Antologin hålls dock bra ihop bra av begränsningen och signalerar en klar normativ inriktning i att arbetsvetenskap skall sträva efter social förändring och att göra arbetet mera mänskligt. Det är rammar som författarna i stort relaterar sig till och utvecklar och därmed undviks den spretighet som antologier lätt kan få. Boken bör fungera utmärkt som introduktionsbok för studerande i arbets- och personalvetenskap och för de som vill fortbilda sig kring samtida forskning med arbete i fokus.